

Koldingbogen

ÅRSTAL:	2007
FORFATTER:	Thomas Oldrup
TITEL:	Poul Jensen, Kolding og hans selvbiografi fra ca. 1630.
KORT RESUME:	Poul Jensen fra Kolding skrev selv om sit liv og han var skriftefader for Tycho Brache og blev forstander for Herlufsholm Skole

POUL JENSEN KOLDING OG HANS SELV BIOGRAFI FRA CA. 1630

AF THOMAS OLDRUP

Kort før sin død i 1640 nedskrev Poul Jensen Kolding, der tog sit navn fra sin fødeby, sin selvbiografi. Teksten fortjener gengivelse af flere grunde:

Dels af sproglige grunde; det danske sprog omkring år 1600 er skønt; så højstemt og kompakt, fuldt af alvor, stive formler og etikette.

Dels af slægts- og lokalhistoriske grunde; dokumentet nævner lokale koldingfakta og koldingpersoner før 1594.

Dels af kildemæssige grunde; selvbiografier fra denne periode er ekstremt sjældne. Man kender færre end 25 selvbiografier af danskere født før 1580.

Og endelig af psykologiske grunde. Det er interessant at se, hvilke præstationer, mærkesager, nedslagspunkter man udvælger, når man skal beskrive sit liv på 850 ord. Ville du mon vælge dit fokus på samme måde? Ville jeg? Hvor meget ville vi vægte f.eks. vort ægteskab? Der er meget nøjsomhed og lange navnerækker i en selvbiografi fra 1600-tallet. Erindringerne er strengt kronologisk bygget op og minder om et moderne CV med deres passionsløse fokus på stillinger og datoer.

Af disse grunde fortjener kilden genoptryk. Den har senest været trykt i 1877 i Danske Samlinger II, ved S. Birket Smidt. Teksten blev dengang trykt i dets originale

nøjagtige transskription, og af den grund gengives den her i moderne retstavning, så alle (der vil) kan være med.

Det originale håndskrift bærer titlen *Jens Povllsøn, Borger, Raadmand oc Tolder i Kolding, hans Slecteboog efter hans egen optegnelse* og opbevares på Universitetsbiblioteket i Oslo. Som det ses af titlen, indeholder dokumentet også slægtsbøger for Poul Jensen Koldings far og hans efterkommere. Her gives kun de personer, der har tilknytning til Kolding:

Poul Jensen Koldings far var Jens Povllsøn, borger, rådmand og kongelig tolder i Kolding. Af et kongeligt brev ses det, at han var kommet i gæld til kongen i februar 1592. Måske var det uforskyldt, men han gik af som tolder og døde den 21. november 1592.

Poul Jensen Koldings mor var Magdalene Arentsdatter Falenkamp, datter af en westfalsk handelsmand. De blev gift i Kolding i 1573. I det nye (1582) rådhus' kælder lå der en vinstue, som hun bestyrede. Hun døde 17. marts 1602.

Poul Jensen Koldings farmor var Anne Ebbis eller Ebbensdatter. Hun døde Anno 1550, *den neste mandag efter Pindtzedag, om morgenen till 4.*

Poul Jensen Koldings farfar var Povll Jenssøn. Han døde 1572 *Fredagen for S. Michaë-*

Epitafium for rådmænd Poul Jensen i Sct. Nicolai Kirke i Kolding.

lis dag, der Klocken Vaar 5 om Morgene, 63 år gammel, og blev ligesom de andre her nævnte begravet i Kolding Kirke. Han var også rådmænd, skatmester og tolder i Kolding. I Kolding Kirkes kor hænger en plade med følgende indskrift: Joh: 11.v:25 Ego sum resurre ctio et vita. Her neden for hviler Erlige og velagte Povel Jensen Raadmand i Kolding, som sl. hensov Ao 1572 d, 27 Sept: i hans alders 63. aar. Gud forleene ham med alle Christne en Glædelig opstandelse.

Dette er de væsentligste familiemedlemmer, som slægtsbogen nævner. Den nævner ligeledes børnefødsler og opregner faddere til børnene.

Af særlig interesse for Koldings lokalhistorie er denne indførsel, som her gengives i sin fulde, originale ordlyd: Anno 1583, Fredagen for Pindtzedag, imellem 11(2) och 12, brende Colding fra Mette Bardtschieres Stollid och till Torffvit, och ssiden begge sider neder till Anders Bogvadtz, och alle Stolde bag om och

gaard i Vrtegaarden. Ved den store brand i 1583 blev hele den østlige del af byen ødelagt. Stold betyder sandsynligvis stald, evt. stolle, et gammelt germansk ord for grube-gang. Anders Bøgvad og hans hustru må have været familiens bekendte, idet de nævnes som faddere ved to barnedåb. Han blev senere borgmester i Kolding 1607-13.

BARNDOM OG UNGDOM

Poul Jensen Kolding skal selv have lov til at berette om sit liv. Det gør han nøjagtigt og sobert. Hvad han af gode grunde ikke har overblik over, er den historiske kontekst, han levede i. Her vil jeg kort gennemgå hans biografi med de samtidige begivenheder for øje. Poul Jensen Kolding havde nemlig en særlig evne til at placere sig selv i betydningsfulde historiske sammenhænge.

Poul Jensen Kolding blev født i Kolding i 1581. *Der min alder kunde dett taale*, kom han i skole, hvilket formentlig bare betyder, at det skete, da han var moden til det.

Efter at have gået i skole i Kolding, forlod Poul Jensen Kolding byen som 13-årig og fortsatte på Sorø lærde Skole. Han havde gode kontakter: En af hans faddere var Niels Kaas, kongens magtfulde kansler, en ekstremt vigtig figur i samtiden. Det var ham, der i 1586 oprettede latinskolen, den lærde skole i Sorø, en forløber for det senere Sorø Akademi, en kostskole for 60 adelige og borgerlige drenge.

Opholdet i Sorø var godt for netværket. I Sorø vandt Poul Jensen Kolding vigtige velyndere og fik gode kontakter. Networking er måske nyt som begreb, men det har altid været vigtigt.

TYCHO BRAHES SKRIFTEFADER

I 1600 blev han indskrevet ved Københavns Universitet, og allerede et år efter fik han mulighed for at tage ud på en omfattende europæisk dannelsesrejse. Han fik en fornem udtalelse af sin lærer på universitetet, professor Stefansen: *Der findes meget få som han, der dels ved naturens godhed, dels også med rette fremgangsmåde og ved stadig flid og arbejde stræber efter den sande dyd i livet og med dydens og ærlighedens ros foragtende de ting, som fører bort derfra, bestræber sig alvorligt efter at omfatte med ånden. Disse er værdige til så meget desto større velvilje og gunst fra alle gode menneskers side*, skrev professoren.

Når Poul Jensen Kolding skriver, at han *igiennem vandrede en stor partt aff Tyskland, Boemen och Italien paa en tre aarss tid*, skal det muligvis tages helt bogstaveligt: At han gik hele vejen på apostlenes heste. De år, han rejste rundt i Europa, var en dramatisk æra. Trediveårskrigen var ikke startet endnu, men den var på trapperne, og den såkaldte Firsårskrig mellem Spanien og Nederlandene var i fuld gang.

Af en eller anden grund havnede Poul Jensen Kolding hos den store danske astronom Tycho Brahe. Poul Jensen Kolding nævner ikke, hvordan han kom til at tjene Tycho Brahe.

Tycho Brahe var ansat ved den tysk-romerske kejser Rudolf 2.s hof. Rudolf regerede et meget stort område i Europas hjerte, men isolerede sig – presset, barnløs, virkelighedsfjern, tiltagende sindssyg og politisk inkompetent – på sin kæmpeborg med udsigt over Prag. Den sky kejser interesserede sig for alkymi og kunst og havde tidens bedste kunst-

J. de Gheyns blyantstegning af Tycho Brahe, ca. 1586. Original i Kobberstiksamlingen.

nere og videnskabsfolk ansat ved sit hof. Blandt dem altså Tycho Brahe, der bl.a. lagde kejserens personlige horoskop.

Poul Jensen Kolding kom til ”Tygge” Brahe, som han staver ham, ved midsommertid 1601. Ansættelsen varede ikke længe, da den 55-årige Tycho Brahe blev syg i oktober samme år. Den berømte astronom Johannes Kepler, der var en anden af Tycho Brahes mange assistenter, har nøje beskrevet forløbet op til Tycho Brahes pludselige død. Han nævner, at til stede ved dødslejet var

Tycho Brahes familie samt nogle venner og lærlinge, herunder Poul Jensen Kolding og Kepler selv. Poul Jensen Kolding skriver, at han *saae daa hans (Brahes) Salige endeligt, och tiente hannom i hans dødz stund.*

Tycho Brahe fik en overdådig begravelse i Tyn-kirken midt i Prag, hvor Poul Jensen Kolding sandsynligvis var til stede. Der blev forfattet mange begravelsesvers til Tycho Brahes minde, bl.a. af Kepler og af Poul Jensen Kolding. Hans gravskrift fylder 1½ side, var selvfølgelig på latin, men lyder i oversættelse: *Æresminde over den uforlignelige mand Tyge Brahe, nordbo (cimber) fra Atlantis (Skåne) og ridder med gylden kæde.* Gravskriftet blev først trykt et halvt århundrede senere i Paris, i 1654.

Historikeren Langebeck beretter i 1746 i skriftet Danske Magazin, at Poul Jensen Kolding har berettet om forhold, som Tycho Brahe har betroet ham, bl.a. at det skulle være selveste Frederik II, der havde lagt grundstenen til Uranienborg i 1576.

Efter Tycho Brahes død fortsatte Poul Jensen Kolding sin rejse sydpå. Han boede nogen tid i Italien, både i Rom og i Ferrara, den norditalienske universitetsby. Han opholdt sig også nogen tid i universitetsbyen Wittenberg, hvor Luther to generationer tidligere havde hamret sine 95 teser op på kirkedøren.

Efter at have tilbragt tre år på rejse, var han tilbage i København i 1604. Men kun kort, før han drog af sted til Karlsbad (Karlov Vary) som ledsager for rigsmarsken Sten Maltesen Sehested, som i længere tid havde været svagelig og derfor ville styrke sit helbred med en rejse til kurstedet Karlsbad med de mineralholdige kilder.

MAGISTER

I efteråret 1604 fik Poul Jensen Kolding sin magistergrad ved Københavns Universitet. over emnet: Muligheden for forudsigelse (Åbenbaring). Derefter søgte han stilling, og det lykkedes ham i 1605, i en alder af bare 24 år at blive rektor ved den lærde skole i Ålborg efter anbefaling af professor Hans Poulsen Resen.

I 1608 deltog Poul Jensen Kolding som delegeret for gejstligheden i Aalborg i festlighederne i København, da Christian 4's ældste søn, prins Christian, anerkendtes som tronarving. Dette gav ham anledning til at møde Vilhelm Dresselbjerg til Vindingegaard og kgl. sekretær Niels Krag til Ager-skov, der var patroner til to kirker ved Næstved. Det var årsagen til, at han den 11. juli 1608 blev sognepræst for Vindinge (nu Fuirendal) og Kvislemark sogne ved Næstved. Fra 1615 var han tillige provst for Flakkebjerg herred. Han giftede sig med forgængere ns enke efter datidens skik.

Fra Fuirendal fortælles denne historie lokalt: På prædikestolen i Fuirendal Kirke står årstallet 1616, den har Poul Jensen Kolding formentlig ladet sætte op, da han fik kirkens ejer, Vilhelm Dresselberg, til at bekoste prædikestolen. Måske ligger der et dramatisk optrin bag denne gave: Dresselberg var i 1609 i færd med at nedrive landsbyen Vindinge, der lå over for kirken. Af dens ca. 19 gårde havde han nedbrudt knap halvdelen, og samtidig byggede han det nuværende Fuirendal, som man kan se af et årstal på hovedbygningen. Dresselberg var i hvert fald en hidsig mand, som man sagde havde dræbt en af sine egne tjenere, for hvilket han måtte

rømme riget. Poul Jensen Kolding fik standset nedbrydningen. Men de to mænd blev ikke uvenner, det skete i mindelighed ved forhandling. Da Poul Jensen Kolding i disse år gjorde er stort værk færdigt og lod det trykke, dedicerede han sin "Kircke-Historie" til Dresselberg som sin velynder, og Dresselberg skænkede kirken den smukke prædikestol. Mindet om deres mindelige samarbejde, prædikestolen, står endnu i kirken.

FORSTANDER FOR HERLUFSHOLM SKOLE

Den nidkærlighed og forretningsdygtighed,

Poul Jensen Kolding lagde for dagen, skaffede ham anseelse. Derfor avancerede han i 1622 til præst og forstander ved Herlufsholm. Den engang så ærværdige stiftelse, som Herluf Trolle i 1565 sammen med hustruen Birgitte Gøye gjorde til skole, havde i en periode stået i forfald. Poul Jensen Kolding fik stedet på fode igen, undervisningslokalerne blev bedre, der kom flere elever, mere gods, stipendier og flere bygninger til, bl.a. porthuset.

Efter en halv snes års hårdt arbejde for Herlufsholm trappede Poul Jensen Kolding ned og nøjedes herefter med præsteembedet ved Herlufsholm Kirke. Han boede i Lille

Poul Jensen Koldings epitafium i Herlufsholm Kirke. Foto: Torben Vallentin Christensen/Lene Thomsen.

Næstved, hvor han kunne fordybe sig i studier – især af det latinske sprog – og pleje sit forfatterskab. Især hans latin-danske leksikoner vandt respekt, og værkerne levede videre i flere hundrede år. Dette arbejde var især bemærkelsesværdigt ved fortalen – skriver en af de ældre årgange af Biografisk Leksikon – *hvorfor forfatteren djærvt tager til orde for det danske sprogs ret over for fremmede tungeomål.*

Poul Jensen Kolding var kendt som en flittig mand. Biskop Bircherød skrev en generation senere, at han havde hørt sin kære fader fortælle, hvordan Poul Jensen Kolding *fatigere sig stedse, ja endog paa sin Sotte-Seng, dvs. sit dødsleje, med at føre de latinske gloser til pens.* Han arbejdede til det allersidste. Selv da han lå *med Aanden paa Tungen, blev han ved at travallere i dette studie, indtil fatalis terminus gjorde Ende paa hans lovværdige Møie.*

Poul Jensen Kolding døde i Lille Næstved den 18. oktober 1640. Hans hustru, Johanne Pedersdatter fra Malmø, døde blot otte dage efter, og de blev begravet samme dag. Poul Jensen Kolding blev stamfader til den Vinding'ske slægt. Blandt deres børn, som kaldte sig Vinding efter deres fødested, var professor Rasmus Vinding især kendt som Griffenfeldts nære ven, udarbejder af Danske Lov m.m.

Poul Jensen Kolding blev begravet i Herlufsholm Kirke, hvor der stadig hænger en mindetavle over ham. 30 år efter hans død blev liget flyttet. Sønnen Rasmus Vinding var værge for Vor Frue Kirke, domkirken i København. Det var ham, der sørgede for, at faderens afsjælede, men berejste legeme fik en sidste tur til hovedstaden for at blive be-

gravet det allermest prestigefyldte sted i hele riget, langt fra hans fødeby.

KILDER

Rådmand i Kolding Jens Povlsens Slægtbog. Meddelt af S. Birket Smith s. 244-260 i Danske Samlinger for Historie, Topografi, Personal- og Litteraturhistorie. 2. række, 6. bind. 1877-79.

Poul Jensen Kolding og hans slægt, af A. Ravnholt, s. 1-24 i Vejle Amts Årbøger 1936.

Dansk Biografisk leksikon, flere udgaver, bl.a. 1938 og 1887-1905.

Danske Magazin I, div. forfattere, 1746 ff., s. 167, 169, 198, 266, 309.

Tychonis Brahei Vita, div. forfattere, Paris, 1654, s. 278-9 (og 230).

Tycho Brahe, : en levnadsteckning med nya bidrag belysande hans liv och verk af Wilhelm Norlind, 1970-udgaven og 1951-udgaven.

555 danske selvbiografier af Harald Ilsøe, 1987.

Om apoteker Reiminch af Villy Rasch, Koldingbogen 2004.

Uddrag af Biskop Jens Bircherods historisk-biografiske Dagbøger for Aarene 1658-1708, ved Molbech, s. 140 (1846).

Helge Finsen og Sven Tito Achen: Herlufsholm i 400 år – en række billeder, 1965.

Vedr. faderens gæld: www.emjdata.dk/gerda.pdf

Vedr. Fuirendal: www.lokalhistorisk-fuglebjerg.dk/nyhedsbrev/nyhedsbrevmarts2006.htm

SELVBIOGRAFI

AF POUL JENSEN KOLDING

Poul Jensen Kolding, sognepræst til Vindinge og Kvislemark. Og siden forstander og sognepræst på Herlufsholm og provst over Østre Flakkebjergs herred.

Anno 1581, den 22. marts, er jeg født i Kolding.

Min far, Jens Poulsen, borger, rådmand og den Kongelige Majestæts tolder samme sted.

Min mor, Magdalene, Arnt Falenkamps datter, som var en Westfalisk kræmmer og flyttet fra Westfalen på grund af krig og urolighed, og som der begav sig ud i religionen, og boede siden i Kolding.

Af disse, mine salige forældre, er jeg opdraget i Guds sande kundskab og frygt, og da min alder kunne det tåle, holdt og sendt til skole i Kolding, hvor jeg blev værende, indtil jeg var i mit 13. år.

Anno 1594 i april måned, efter min salig far var ved døden afgået, kom jeg til Sorø skole formedelst velbyrdige salige Niels Kaas kanslerens befordring, da Machabæus var forstander der og mester Hans Steffensen, som også siden blev forstander samme sted, var skolemester. Og jeg var der i seks fulde år.

Anno 1600 i april kom jeg til Københavns Universitet og blev antaget til en student, da doktor Peder Vinstrup, fordem bisp her

på Sjælland, var rektor, og doktor Thomas Fincke, medicus, var dekan.

På samme universitet var jeg et års tid, det halve i mester Hans Steffensens hus, som da var professor i logik, det andet halve i min farbror Iver Poulsens, fordem borgmester i København.

Anno 1601 i foråret begav jeg mig fra København at ville forsøge mig i fremmede lande og på fremmede universiteter, og derefter gennemvandrede en stor part af Tyskland, Bøhmen og Italien på en tre års tid. Første år jeg drog ud kom jeg om Sankt Hans dags tid til den berømte og navnkundige astronom og danske mand, ædle og velbyrdige mand Tycho Brahe, som da var i kejserens, Kejser Rudolfs gård, og holdt hus i Prag i Bøhmen, og tjente ham for en student, indtil Gud allermægtigste kaldte ham samme år om Mortensdags tid til sin himmelske herlighed. Og så da hans salige endeligt, og tjente ham i hans dødsstund.

Ellers var den længste tid jeg mig synderlig nogen visse sted opholdt og tog vare på min studering, til førnævnte Prag i Bøhmen, Ferrara og Rom i Italien, og Wittenberg i Tyskland.

Anno 1604 i marts kom jeg til København igen. Og endda straks derefter gjorde atter en rejse samme efterfølgende sommer ind i Tyskland med den salige velbyrdige mand, Steen Malthesen, fordem rigens marsk, til det varmbad i Bøhmen, som kaldes Karlsbad. På hvilken rejse jeg tjente den velbyrdige mand i hans sager og bestillinger som en student.

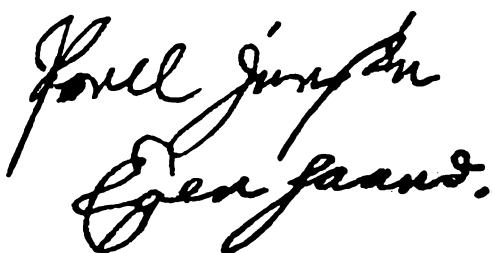
Anno 1604, den 6. december, tog jeg i København magistergraden efter hæderlige og højlærde mand, doktor Hans Resen, da

teolog og nu bisp i Sjælland, hans råd og tilskyndelse, da mester Iver Stub, hebraisk professor, var rektor, og mester Hans Skomager, fysikus, var dekan.

Anno 1605, den 22. august, blev jeg rektor og skolemester i Aalborg Skole, dertil kaldet af hæderlig og højlærd mand, mester Jacob Holm, bisp i Vendsyssel, formedelst førnævnte doktor Hans Resens angivende og befordring. Og var jeg i samme skoletjeneste i tre års tid, som var til den 11. juli 1608. Jeg resignerede.

Anno 1608, straks efter pinsedag, som jeg var i København til herredag i en sag på Aalborg Skoles vegne og til prins Christians udvælgelse med andre gejstlige af Vendsyssel på stiftets vegne, blev jeg af Guds synderlige forsyn kaldet til sognepræst i Vindinge og Kvistlemark af W. Vilhelm Dresselberg til Vindingegaard og W. Niels Krag, da Kongelig Majestæts sekretær og nu siden landsdommer i Jylland og patron til begge kirkerne på Roskilde Domkirkes vegne. Og blev jeg ordineret af doktor Peder Vinstrup, bisp, den 27. juli. Samme kirker betjente jeg så i 14 år.

Samme år jeg først kom til kaldet, begav jeg mig af Guds forsyn i det hellige ægte-

Poul Jensen Koldings egenhændige underskrift.

skabs stand med min formands salige hr. Rasmus Jensens efterleverske, ærlig og gudsfrygtig kvinde, Johanne Pedersdatter, og stod vort bryllup i Vindinge præstegård søndag den 23. oktober 1608. *Her har en anden, sandsynligvis deres søn tilføjet: Hun døde den 26. okt. 1640, ottendedagen efter hendes salige husbond, og blev med ham på én tid begravet.*

Anno 1610, den 14. marts, var jeg i København med andre gejstlige af Flakkebjerg herred til prinsens hyldning.

Anno 1615, den 15. august, blev jeg sat til provst i Østre Flakkebjerg herred af doktor Hans Resen, bisp.

Anno 1622, til filipi jacobi (dvs. 1. maj), kom jeg til Herlufsholm Kloster, formedelst Kongelig Majestæts brev og befaling, at være sognepræst og forstander derhos, at forfare stedets lejlighed og hjælpe det på fode igen, som ellers var fluks kommet tilbage; hvilket også formedelst Guds synderlige nåde, forsyn og velsignelse sket er, ikke med ringe forbedring på bygning og årlige indkomme. Og var jeg i den bestilling noget nær halvtiende år.

Anno 1631, den 7. september, efter det var faldet mig for besværligt længere at forestå den verdslige bestilling på klostret, og nu var derfra forløftet af rigsrådet efter min begæring, flytte jeg i Jesu navn til Lille Næstved i præstegården, mit præsteembede fremdeles med Guds nådes hjælp at betjene.

Her har en anden, sandsynligvis hans søn tilføjet: Indtil den 18. oktober anno 1640, da vor herre kaldte ham til sit evige æres rige.